

Cursus chazanoet heeft ons teruggebracht naar de traditie

Wie niet al te vaak in sjoel komt, heeft soms het gevoel dat er veel verandert.

Vooraf nadat het Levisson Instituut een cursus voor voorzangers had gehouden, leken de melodieën steeds te veranderen. Wilde je net gaan meezingen, was het weer even anders. Is dat alleen een indruk, of is het echt waar? Het is tijd om het te vragen aan chazan Gilad Nezer.

Maarten Jan Hijmans

We hebben afgesproken in sjoel. En als we tegenover elkaar zitten, zeg ik dat ik zelf tot de mensen behoort die, als ze weer eens in sjoel komen, het gevoel hebben dat er van alles anders is, maar niet goed weten wat. De vraag is dus: Is dat gevoel terecht? Is er wat veranderd? En zo ja wat? Gilad kijkt me glimlachend aan en zegt dan dat dit misschien niet helemaal de goede vragen zijn om mee te beginnen. Hij stelt voor om te vertrekken vanaf de vraag of er wat moest veranderen. En zo ja, wat. Vervolgens geeft hij in vogelvlucht een schets van de gang van zaken bij de LJG Amsterdam. De gemeente bestaat nu zo'n 75 jaar en er zijn steeds wisselende invloeden aan het werk geweest. Eerst waren het

vooral Duitsers die hun stempel erop zetten, de kille is immers destijds door Duitse vluchtelingen gesticht. Toen kwam, onder rabbijn Jacob Soetendorp, een periode waarin Harry Ereira lange tijd de sjatz (sjalieach tsiboer) was. Zijn 'voorland' was de Portugese gemeente en hij zette deels een sefardisch stempel op de gang van zaken. Daarna kwam er een lange periode met Paolo Gorin, die van huis operazanger was. En vervolgens was er een tijd met steeds wisselende - uit het buitenland afkomstige - chazaniem, die allemaal hun eigen invloeden, melodieën en ideeën meebrachten. 'En ze konden ook hun gang gaan,' zegt Gilad, 'omdat David Lilienthal als rabbijn altijd een grote mate van autonomie aan de chazaniem gaf. Maar de situatie was langzamerhand wel zo dat de gemeente ook heel erg een echte traditie begon te missen. Sommige chazaniem deden gewoon maar wat.'

Schleifer

Gilad zelf kon daar geen verandering in aanbrengen. Wat hij meebracht waren een professionele training als zanger

en een prachtige stem, maar als chazan kreeg hij toch meer een soort 'on the job training', zoals hij zelf zegt. 'Ik werd bij wijze van spreken vijf minuten voor de Hoge Feestdagen door Menno gebeld,' zegt hij. 'Jullie hebben daar toen in Kol Mokum nog over geschreven.' Een echte basis van kennis was er dus niet. Weliswaar fungeerde Joppe Poolman van Beusekom als een soort rode draad bij het chazanoet, vooral omdat hij een fabelachtig geheugen heeft en zo op afroep kon voordoen hoe Gorin iets deed of hoe dat was bij Ereira. En er waren natuurlijk Menno en ook Chaim van Unen die een heleboel chazaniem hebben opgeleid. 'Maar echte kennis vanuit een professioneel muzikaal standpunt of gezien vanuit een werkelijk professionele benadering van het chazanoet, die ontbrak.'

Dat moest dus veranderen, volgens Gilad. En dat gebeurde tijdens de cursus van het Levisson Instituut, waarover Gilad vol lof is. De grote verdienste was dat in acht weekenden (let wel: een echte professionele chazanoetopleiding duurt vier jaar) enorm veel is behan-

deld. Zowel sjabbat en Hoge Feestdagen als de Sjalosj Regaliem (de drie pelgrimsfeesten Pesach, Sjavoet en Simchat Tora) als de Jom chol zijn de revue gepasseerd. De grote ster van de opleiding was natuurlijk professor Eliyahu Schleifer uit Jeruzalem met zijn fabelachtige kennis van chazanoet. Maar volgens Gilad waren ook de bijdragen van David Lilienthal met zijn enorme kennis van de sjoel en de redenen waarom bepaalde teksten juist voorkomen waar ze voorkomen en het geheugen van de bibliothecaresse van het Leo Baeck Instituut in Londen, Annette Boeckler, van grote betekenis.

Sjtaygers

En wat er toen veranderde is dat de grondslag werd gelegd voor de manier waarop een chazan de relatie moet leggen tussen de tekst en de tijd en de plaats waarop deze voorkomt. Dezelfde tekst klinkt anders wanneer hij voorkomt op een ander moment. Iedereen kent daar een voorbeeld van: het Sjema Jisraël klinkt totaal anders op de Hoge Feestdagen dan op een 'gewone' sjabbat. Waar de cursisten goed mee kennis maakten is de functie van de zogenoemde 'sjtaygers' (zeg maar: soorten toonladders). De asjkenazische traditie kent drie van die sjtaygers, die letterlijk de toon zetten voor bepaalde dagen. Zo is er de 'Adonai malach' sjtayger die het soort melodie bepaalt van Erev Rosj Hasjana. Het is - voor de kenners - een majeure toonladder met een verlaagde zevende trap (in do-re-mi-termen de ti), die - tamelijk bijzonder - ook nog eens mineur wordt in het bovenste octaaf.

Voor Erev Sjabbat (en bepaalde variaties op Jom Kippoer) is er de 'Mageen Avot'. Deze sjtayger is eigenlijk een gewone mineur-toonladder, maar hij legt sterk de nadruk op de zesde trap, de sext (vertaald naar do-re-mi de la). En dan is er tenslotte de 'Ahava Rabba' - de meest Joodse sjtayger volgens Gilad - die tussen mineur en majeure altereert en die je tegenkomt in Moesaf, het Kol Nidre of ook wel klezmer en in Hava Nagila.

Wat de cursisten bij Levisson dus hebben geleerd is van de bouwblokken van deze 'sjtaygers' een noesach te maken, een noesach die dus totaal anders is voor sjabbat dan voor bijvoorbeeld de Sjalosj Regaliem. 'Door bewust voor zo'n noesach te kiezen, creëer je bewust een sfeer,' zegt Gilad, 'voor een dag of een deel van de dienst. Dat is het vak van de sjatz. Dat is de manier waarop dat al vanaf de Middeleeuwen werd gedaan. En natuurlijk hebben we als liberalen heel veel dingen aangepast, maar zo hebben we een aansluiting met de traditie en dat is heel belangrijk.'

Gilad als actieve chazan is in staat wat hij geleerd heeft ook meteen in praktijk te brengen. En dat is waarschijnlijk wat de sjoelbezoeker heeft gemerkt. Maar tegelijkertijd, zegt hij, is hij zich er ook van bewust dat hij niet meteen alles overboord moet gooien. Zo geeft hij het voorbeeld van 'Birkat Cohaniem' dat bij de LJG Amsterdam wordt gezongen in de modus van de Hoge Feestdagen. 'Als mensen iets kennen en er vertrouwd mee zijn, moet je dat maar zo laten,' vindt hij. 'Je moet zo min mogelijk veranderen om het veranderen zelf. Er moet een goede reden voor zijn.' ■

Er zijn vele manieren om Joods te zijn

Hangen wij een religie aan of zijn wij een volk? Er zijn rabbijnen die niet in God geloven. Die zeggen dat het niet om 'geloven' gaat - dat is christelijk - maar om 'doen'. De meeste Joden in de wereld zijn overigens niet religieus. En bestaat het Joodse volk eigenlijk wel? Als we een volk definiëren als een groep mensen op één grondgebied, met één taal en één cultuur, dan vormen wij geen volk. Maar wij trekken ons van die algemene definitie niets aan. Een typisch voorbeeld van Joodse eigenwijsheid. God heeft ons immers uitverkoren en ons het 'uitverkoren volk' genoemd. Dus een volk zijn we. Die uitverkorenheid maakt ons betweterig: we zijn het zelden met elkaar eens, laat staan met anderen. Het bekende gezegde "Twee Joden, drie meningen" verwijst ernaar. Het toont zich ook in de manier waarop wij ons leven inrichten. We vinden dat er vele manieren zijn om Joods te leven. Alle even authentiek.

Wat moet of kan een Jood doen om niet meer Joods te zijn? Ook daarop hebben we een antwoord. Hoe je ook leeft, een Jood of Jodin blijf je altijd. Dat betekent niet dat alles goed is wat je doet. Integendeel. De Tien Geboden en de daaruit afgeleide 613 ge- en verboden zijn er niet voor niets. Maar zelfs de grootste crimineel kan te allen tijde *tesjoeva* doen, spijt betuigen en zijn leven beteren. Zo houden we de Joodse familie bij elkaar. Het Jodendom is beter te begrijpen als een 'familie' dan als een 'religie' of 'volk'. Niet als een heilige familie, maar als een familie met schurken en helden, met loyaliteiten en vetes. Naast gekibbel en gekissebis is er evengoed steun, vertrouwen en genegenheid. Door de eeuwen heen hebben rivaliserende Joodse stromingen en sekten heel wat brokken gemaakt. Maar ze hebben ook iets anders voortgebracht: een buitengewoon kleurrijke cultuur waarin elke Jood (m/v) een plek kan vinden en zich thuis kan voelen. Of ze nu Abraham, Sara, Mozes, Esther, Flavius Josephus, Maimonides, Spinoza, Marx, Herzl, Kafka, Freud, Schönberg, Einstein, Golda Meir heten of andere - ook onbekende - namen dragen. Allen behoren ze tot de Joodse familie. Elk familielid dat de moeite wil doen zich in die familiecultuur te verdiepen, draagt eraan bij. Daarom adviseert Hillel ons: "Doe een ander niet aan, waar jij zelf een hekel aan hebt. Dat is de hele Tora. De rest is commentaar en discussie. Ga en leer!" Blijf je verstand gebruiken en maak elkaar het leven niet zuur.

■ Ido Abram